

Dve predavanji o spoznanju in pojavoslovju

MATJAŽ POTRČ

POVZETEK

Kognitivno znanost zanima znanje oziroma vednost. V tem smislu je kognitivna filozofija blizu spoznavni teoriji. Med področji kognitivne filozofije so omenjeni modeli duha (še zlasti nevronske mreže), zdravorazumska psihologija, behaviorizem in ekologizem. Pojavi so določeni kot akcidenčne celote, ki imajo substanco za svoj lastni del.

Pojavi niso idealni, ampak so izkustveno podprti. Ocenjeno je razmerje pojavoslovja do naturalizma in psihologizma, nato pa je pojavoslovje soočeno z brentanovskim reističnim in nearistoteličnim mereološkim razumevanjem pojavov. Analitično filozofijo obeleža njena metoda. Zgolj metodologija analitične filozofije nam omogoča razumeti fenomenologijo ali pojavoslovje.

ABSTRACT

TWO LECTURES ON KNOWLEDGE AND PHENOMENOLOGY

Cognitive science is concerned with knowledge. In this sense, cognitive philosophy is close to epistemology. Models of mind, particularly neural networks, folk psychology, behaviourism and ecologism are discussed as areas of cognitive philosophy. Phenomena are determined as accidental wholes, possessing substance as their proper part. Phenomena are not ideal, they are experientially supported. Relation of phenomenology towards naturalism and psychologism is evaluated, and confronted with Brentanian reistic and nonaristotelian mereological understanding of phenomena. Analytical philosophy is characterized by its method. Only the method of analytical philosophy enables us to understand phenomenology.

Uvod

V svetu, pa tudi pri nas, je vse več slišati o kognitivni znanosti. V modroslovni stroki pa zavzema vse bolj pomembno mesto tudi kognitivna filozofija. Najprej bom povedal nekaj splošnega o tem, kako razumem kognitivno znanost in kaj mi pomeni kognitivna filozofija. Nato pa bom del prostora namenil modelom duha, še zlasti modelu nevronske mreže, kakor se mi pač zdi, da slednje lahko zanimajo kognitivno filozofijo. Ob primeru pojava in pojavoslovja bom še poskusil nakazati, kaj lahko k izboljšavi modelov duha prispeva filozofija. Na koncu bom nekaj besed namenil zdravorazumski psihologiji.

Kognitivna znanost

V preteklem desetletju ali dveh, kot rečeno, pogosto omenjajo kognitivno znanost. Najprej bom skušal orisati svoje razumevanje znanosti, nato pa še lastno razumevanju kognicije.

ZNANOST moramo zlasti razumeti kot dejavnost, ki čim bolj povezano in brez protislovij razlaga določeno področje. Poleg tega pa je bistvena sestavina znanosti tudi dejavno poseganje s pomočjo poskusov v razvozlanje ugank narave. Tako se, denimo, trudi kemija čim bolj povezano in brez protislovij razložiti svoje področje, namreč kemično zgradbo snovi. Pri spoznavanju kemične zgradbe snovi pa si kemik pomaga s poskusi, ki morajo sami zopet zadostiti določenim pogojem, denimo preverljivosti. S poskusi kemik praviloma poskuša potrditi svoje določene teoretske teze. Kakšen drugi kemik ima zopet lasten teoretski pogled na zgradbo snovi, ki ga bo skušal potrditi z malce drugače zastavljenimi poskusi.

KOGNICIJA je pravzaprav tujka oziroma drug izraz za spoznavanje ali spoznanje.

KOGNITIVNA ZNANOST bi lahko zato imela tudi naziv "znanost o spoznanju". Zanimivo je, da je ta znanost nastala šele pred kratkim. Bolj tradicionalne znanosti, kakršna je kemija, se običajno ukvarjajo z določenimi področji zunanjega sveta. Tako se pravkar omenjena kemija ukvarja s kemično zgradbo okolnega sveta. Če je kognicija pravzaprav spoznanje — kaj pa je potem kognitivna znanost? Kognitivna znanost ni nič drugega kot znanost o spoznanju. Kot znanost mora čim bolj povezano razložiti spoznanje, pri tem pa si pomaga s ponovljivimi poskusi, s pomočjo katerih znanstvenik preverja svoje hipoteze. Morda je razlog, da se je sistematično znanstveno raziskovanje spoznanja pojavilo sorazmerno pozno, v tem, da je spoznanje na nek način kar preveč očitno. Kemikova znanstvena dejavnost, na primer, gledano z določenega zornega kota, ni nič drugega kot spoznanje kemične zgradbe snovi. Tako je spoznanje del znanosti in vsakega človeškega naprežanja. V tem smislu je kognitivna znanost tista dejavnost, ki skuša razložiti človeški spoznavni aparat. Na spoznavni aparat lahko opazujemo kot nekaj individualnega, to je kot nekaj, kar je lastno posameznikom. V tem primeru imamo na primer opraviti z zaznavanjem. Spoznavni aparat pa so zopet tudi ustanove, ki omogočajo sistematični potek znanstvenega spoznavanja. Kognitivna znanost je poskus več različnih strok, da bi združeno pojasnile spoznavne zmožnosti in mehanizme. Zato kognitivno znanost sestavljajo znanosti, kakršna je psihologija, nefiziologija, umetna inteligenca, pa tudi filozofija.

Kognitivna filozofija

Kognitivna filozofija bi bila s tega stališča gledano filozofska stroka, katera skuša pojasniti napore kognitivne znanosti, oziroma znanosti o spoznanju. Obenem pa govori tudi

o mestu filozofije v okviru različnih strok, ki tvorijo skupni napor kognitivne znanosti, da bi obelodanila spoznanje. Tako je kognitivna filozofija na eni strani blizu psihologiji, umetni inteligenci ter drugim strokam v okviru kognitivne znanosti. Filozof se na svoj način vključuje v razreševanje docela določenih problemov, ki denimo nastopajo v okviru umetne inteligence.

Na drugi strani pa ne smemo pozabiti, da je, kot smo dejali, kognicija pravzaprav zgolj drugi izraz za spoznanje. S tega stališča gledano je kognitivna znanost tudi nadaljevanje ene temeljnih filozofskih dejavnosti nasploh, namreč razlage človekega spoznavanja. Zato ne bo odveč tudi na tem mestu podati okrajšave, s pomočjo katere so filozofi povzeli pogoje za spoznanje:

Vap = def p & Pap & Uap

(V je tod znak za vednost, a je oseba, p je poljubna propozicija, denimo "Zunaj je tema.", veliki P je znak za prepričanje in veliki U je znak za upravičenost. Formula pravi, da oseba a ve da p (Zunaj je tema), natanko tedaj, ko je res, da je zunaj tema (p), ko je oseba a prepričana, da je zunaj tema (Pap), in ko je poleg tega oseba a tudi upravičeno prepričana, da je zunaj tema (oseba a je informacijo dobila po zanesljivi poti, bodisi na primer po zaznavno zanesljivi poti, ali po spoznavno zanesljivi poti: denimo, da ji je to povedal prijatelj, ki mu lahko zaupa, in da slednji ni imel razloga, da bi osebo a prevaral.)

Poglavitna formula spoznavne filozofije ni kakšna čudodelna formula, ampak nam zgolj pomaga sistematično obelodaniti vse pogoje, katerim mora biti zadoščeno, da nekaj lahko velja za spoznanje. Formulo spoznavni teoretiki uporabljajo ravno zavoljo njene sistematičnosti.

Sicer pa je vprašanje o spoznanju eno najstarejših v filozofiji. To, da nekaj vemo, je namreč potrebno kot stališče obraniti proti skeptiku, ki trdi, da nič ne vemo ter da ne moremo ničesar spoznati. Kognitivna filozofija se v razrešitev tega starega vprašanja po vednosti ali znanju vključuje skupaj z naporji ostalih empiričnih ved, ki želijo nekaj povedati o naših spoznavnih zmogljivostih. Novo je torej to, da filozofija pomaga pri eksperimentalnem preverjanju spoznanj o spoznanju. Na drugi strani pa kognitivna filozofija skuša ohranjati najboljše modroslovno tradicijo, s katero želimo zagotoviti temelje spoznanju nasploh.

Modeli duha

V okviru kognitivne znanosti je eden temeljnih poudarkov namenjen modeliranju duševnosti. Govorimo o modelih duha. Psihologi, nevrofiziologi, delavci na področju umetne inteligence ter drugi skušajo oskrbeti modele, ki naj bi ponazarjali različne spoznavne funkcije, vse od zaznavnih, kakršen je na primer vid, pa do spoznavnih, kot je denimo sklepanje.

Razpravljanje o duševnosti pa je lastno tudi filozofiji. Predpostavka je namreč pogosto bila, da je ravno duševnost sedež spoznanja. Seveda pa je lahko izraz "duševnost" le skupni pojem, pod katerega sodi zbir različnih zgoraj nakazanih zmogljivosti. Obsežnejšo filozofsko razpravo o duši je napisal Aristotel, sledili pa so mu še mnogi filozofi.

Razprave o duši pa še niso bile modeli duševnosti. Modeliranje različnih spoznavnih funkcij si je utrlo pot z izdelavo računskih in drugih avtomatov, na začetku razvoja umetne inteligence. Bolj ustrezne modele duševnosti smo dobili z nastopom računalnikov. Kaj je pravzaprav model? Model sončnega sistema skuša prikazati način sestave in delovanje sončnega sistema. Na podoben način skuša model duha prikazati način zgradbe in delovanja

naše duševnosti. Nobeden od obeh omenjenih modelov seveda ni idealen; oba sta pravzaprav empirični hipotezi o predmetnem področju, ki ga modelirata (sončni sistem, duševnost). Zato pa je modela mogoče izboljšati.

Če se na hitro ozremo na modele duševnosti, s kakrnimi pač razpolagamo, se izkaže, da je duševnost v celoti zelo težko modelirati. Uspešni smo praviloma pri modeliranju posameznih funkcij duševnosti.

Pri tem pa je zanimivo, da je prej uspelo izdelati modele višjih, spoznavnih funkcij duševnosti, kot pa nižjih spoznavnih funkcij. Pri tem mislim z višjimi spoznavnimi funkcijami na takšne zadeve kot sta zmožnost sklepanja in računanja. Z nižjimi spoznavnimi funkcijami pa merim na takšne spoznavne procese kot so gledanje, poslušanje, vohanje.

Dejstvo je, da so bili prvi avtomati namenjeni prav modeliranju računskih zmožnosti; tod menim različne računske avtomate. Tudi računalniki so dobili svoje ime po tej vrsti modeliranja. V sodobnem razvoju računalnikov so se najprej pojavili digitalni zaporedni modeli, ki so omogočili prav posnemanje računskih in sklepalnih mehanizmov. Ob tem pa je zaostalo modeliranje nižjih spoznavnih funkcij, kakršno je prej omenjeno gledanje ali poslušanje. Model mora na primer razložiti (in po svojih zmožnostih eksperimentalno preveriti) kako je možno prepoznavanje govornega besedila. Razložiti mora torej, kako je mogoče tisto, kar se ravnokar dogaja, namreč, da te stavke poslušate, jih kot take prepoznavate, in na koncu tudi razumete. Odgovor na vse to nikakor ni preprost, ne glede na to, da zadeva v običajnem življenju poteka nekako samodejno. Ko govorim o modeliranju nižjega spoznavanja, izraza "nižji" pri tem nikakor ne razumem kot da se nanaša na nekaj manj vrednega. Nasprotno, skupaj s slovenskim filozofom Francetom Vebrom (ki so ga prav tako zanimali modeli duha, saj je denimo napisal knjigi "Očrt psihologije" in "Analitična psihologija") bi si upal zatrditi, da so občutki bolj nizko umeščeni v tem smislu, da tvorijo podlago vsemu drugemu, prav vsakršnemu možnemu doživljanju, vsakršni vrsti doživljanja. To je med drugim Veber obdelal v spisu "Občutki in filozofski pogled na svet" leta 1975. Upam, da se bo profesor Jerman, ki sem mu ta tekst posredoval iz Vebrove graške zapuščine, kmalu potrudil, da ga zares natisne. Na ta način vidimo, kolikšni pomen je potrebno pripisati modeliranju nižjih spoznavnih procesov.

Nevronske mreže

Modeliranje nižjih oziroma temeljnih spoznavnih procesov, kakršno je na primer gledanje ali poslušanje, je bilo možno šele dokaj pozno. Prvi pomembni model gledanja (Marr) pravzaprav ni starejši od kakšnih dveh desetletij. Ta računalniško podprti model je pokazal, da imamo pri gledanju opravka z zapletenim procesom, ki sega vse od nižjih pa k višjim spoznavnim plastem, katere med seboj tudi sodelujejo.

Ravno na podlagi omejitev klasičnih računalniških modelov se je pojavila potreba po izdelavi v temelju novega računalniškega modela. Pojavile so se takozvane nevrnske mreže oziroma distribuirani vzporedni procesorji, torej modeli in stroji, ki podatke obdelujejo vzporedno enega ob drugem (in ne več zaporedno enega za drugim), ter ne uporabljajo več klasičnih propozicionalnih simbolov, na kakršne naletimo pri tradicionalnih računalnikih, ampak mrežasto vkodirane, prekrivajoče se mehke simbole. Ker so takšni modeli oziroma računalniki v nasprotju s prejšnjimi (ki so bili funkcionalistični, torej jih je zanimala bolj funkcija izvajanja kot pa idealna ali realna zgradba vezja, ki določen proces izvaja) dosti bližje resnici zgradbi možgan, temeljni gradniki možgan pa so nevroni, pravimo takšnim modelom tudi nevrnske mreže. Nevronske mreže imajo precejšen uspeh pri modeliranju

občutkov in zaznavnih procesov, omogočile pa so tudi bolj psihološko realističen pogled na višje spoznavne dejavnosti. Sklepanje (in tudi računanje kot psihološki proces) na primer ne poteka vselej po idealnih ali idealiziranih shemah, ampak je pogosto spoznavno omejeno z našimi zmožnostmi računajočih kot živih bitij. Takšne hevrstične (torej ne idealne, ampak z empiričnimi značilnostmi organizma omejene) postopke, kot jim pravimo, pa najbolj uspešno modelirajo ravno možganom podobna nevrnska vezja.

Behaviorizem in ekologizem

Doslej smo spoznali, da je eno osrednjih področij delovanja kognitivne filozofije modeliranje duševnosti. V tem smislu je kognitivna filozofija zelo blizu filozofiji psihologije. V bistvu je blizu naturalistični filozofiji psihologije, torej takšni, ki se zanima za izsledke psihologije kot naravoslovne eksperimentalne znanosti. Spoznali smo tudi, da se modeli duševnosti, ki zanimajo kognitivno filozofijo, vse bolj razvijajo v takšno smer, da so blizu resničnemu delovanju možganov. Mimogrede smo spoznali še, da so se modeli duševnosti sprva razvili zlasti za modeliranje višjih spoznavnih funkcij, kakršni sta računanje in sklepanje, da pa se sedaj razvijajo v smer modeliranja takšnih zadev, kakršni sta gledanje in prepoznavanje slušnih vtisov kot razumljivih sporočil. Ob tem postaja vse bolj jasno, da so prvi modeli duševnosti idealizirali in pretirano poudarili zgolj en del celotnih spoznavnih zmožnosti. Modelirani človek je torej bil nekakšen idealni razmišljujoči človek, brez vsakršnih zaznavnih procesov. Dejstvo pa je, da se bitje, ki razmišlja, običajno tudi odziva na dražljaje v svojem okolnem svetu ter da eno (razmišljanje) ne more potekati brez drugega (odzivanja na dražljaje). Pozabiti pa ne smemo niti na spomin.

Zato ni čudno, da so modeli duha pri nevrnskih mrežah, v razliki s klasičnimi računalniškimi modeli, zasnovani behavioristično, torej obnašajsko. Stari računalniški modeli so bili, kot rečeno, predvsem razmišljujoči. Novi nevrnsko utemeljeni modeli pa so behavioristični, odzivno utemeljeni. Na tem mestu bi lahko kdo ugovarjal, da modeli nevrnskih mrež ne morejo biti behavioristični, torej obnašajski, saj je že iz njihovega naziva razvidno, da so jim v oporo možgani. Možgani pa so v notranjosti organizma, in je zato takšen pristop nezdruljiv z behaviorizmom, ki opazuje organizem zgolj glede na njegovo obnašanje, glede na reakcije v okolju, sam organizem in njegova notranjost pa sta pri tem metodoloko izključena, nastopata kot neke vrste neznanka, kot črna škatlica. Odgovor na ta ugovor je, da so nevrnske mreže pač model, ki je možgansko obnašajski oziroma behaviorističen. To pomeni, da so v njegovem temelju zares možgani in njihova sestava. Vendar pa so sedaj pomembne vezi med posameznimi elementi v možganih, med nevroni. Ravno te vezi pa se utrjujejo na način odziva na okolje. Malce poenostavljeno povedano: Če večkrat opazim mačko na predpražniku, se utrdi povezava oziroma utež med nevrnomo, ki sta vsak posebej zadržena za mačko ter za predpražnik. Asociacije se torej utrjujejo na temelju izkustvenih odzivov, na teh asociacijah pa temelji model v celoti. V tem smislu lahko rečemo, da predstavljajo nevrnske mreže primer možganskega behaviorizma. Če lahko nadalje rečemo še, da je bil model duševnosti človek, je tako klasični model predstavil človeka zgolj kot razmišljujoče bitje, konekcionistični model (gre za povezave med nevroni), oziroma model nevrnskih mrež pa je človeka predstavil kot bitje, ki se odziva na okolni svet, v katerem pridobiva določena izkustva.

Na tem mestu pravkaršnjega kratkega pregleda razvoja modelov duha se lahko vprašamo, kaj bi morali dodati, da bi modeli postali še bolj realistični. Pomagamo si lahko z ekologizmom. Ekologizem je vrst psihologije, ki jemlje organizem v njegovem okolnem

svetu kot svoje temeljno izhodišče. Torej ne gre več zgolj za odzive organizma na dražljaje. Trditev je sedaj, da moramo posamični organizem ter njegov okolni svet obravnavati kot enotnost. Opraviti imamo z določeno vrsto sinergije, pri kateri organizma ne moremo obravnavati v ločitvi od njegovega okolja. Pomen predmetov v okolnem svetu je na primer odvisen od zgradbe posamičnega organizma. Stol se na primer meni ponuja za to, da se nanj usedem, mravlji pa se ponuja za plezanje. Od tod postaja razvidno, da pri ekologizmu ni smiselno govoriti o razdelitvi na organizem ter na njegov okolni svet, na subjekt in objekt, kot temu običajno pravimo. Zanimivo je tudi to, da ekologizem načeloma obravnava človeka kot enega od mnogih vrst organizmov, ki mu pač pripada tudi zanj značilen okolni bivalni svet. Sam ekologizem pa kljub vsemu, tako se zdi, morda še ne more podati zares zadovoljivega modela duševnosti.

Zato lahko ta kratek pregled modelov duha sklenemo z enim predlogom, kako bi lahko filozofija pomagala pri izdelavi še bolj ustreznega modela, kot pa smo ga imeli doslej. Na ta način bo postala nekoliko jasnejša tudi vloga kognitivne filozofije v okviru splošnega podjetja kognitivne znanosti. Filozofija lahko namreč pokaže na določene modele, ki jih je sama v svojem razvoju že bila izdelala, ter jih lahko ponudi v razmislek pri izboljšavi sedaj obstoječih modelov duševnosti.

Organska enotnost

Videli smo bili, da še obstajajo določene težave pri zares ustreznem modeliranju duševnosti, ne glede na to, da nam je zadnji razvoj modelov nevronske mreže prinesel precejšen napredek in doslej morda neslutene možnosti. Zato predlagam, da izboljšamo našo skico modela duševnosti s predlogom Organske Enotnosti, ki nastopa, kot ga sam razumem, v temelju fenomenologije oziroma pojavnostvja. Ta model je med drugim za nas pomemben zato, ker je bil v oporo tudi delom Franceta Vebr, najboljšega slovenskega filozofa, in predstavnika fenomenologije. Fenomenologija oziroma pojavnostvje temelji na POJAVIH, ki so razumljeni kot akcidenčne celote, ki imajo substanco za svoj lastni del.

Tako vsaj pojave lahko razumemo pri Brentanu kot začetniku pojavnostvja. Naj zgornjo opredelitev na kratko razložim. Pojavi so celote, opazovani so kot nekaj samostojnega. Niso pa nujni, zato so naključni ali akcidenčni. Pojava kot sta mačka ali misel o mački sta seveda naključna, in ne nujna. Vendar pa je pojav pravzaprav prej misel o mački kot pa mačka. Jasno je vsaj to, da nas v okviru modela duševnosti ne more v toliki meri zanimati mačka kot taka, pač pa prej misel o mački. Če pa je pojav misel o mački, potem je nadalje jasno, da mora biti to misel kogar koli že, denimo moja misel, ali pa tvoja misel. Torej terja misel na mačko kot pojav nekega podpornika, mislečega, denimo mene. Temu oporniku pojava bomo rekli substancia, saj je za obstoj pojava bistven, torej substancialen: brez opornika v substanci pojav ne more obstajati. Če tebe ni, tudi tvoje misli ne more biti. Ne glede na to, da je pojavu v oporo substancia, torej nek organizem, pa je pojav od tega organizma vseeno še neodvisen, vsaj obravnavati ga moramo kot neodvisnega, če nas že zanima pojavnostvje.

Iz zgornjega razmisleka bo tudi razvidno, da so pojavi pravzaprav organske enotnosti. Tako so organske enotnosti pravzaprav akcidenčne celote, ki imajo substanco (in nič drugega) za svoj lastni del. Dodati je potrebno zgolj še, da pojavi glede na pojavnostvje niso psihološke bitnosti. Pravzaprav po Brentanovem mnenju ne obstaja misel, ampak obstajajo zgolj posamične stvari, po latinsko *res*. Torej obstaja misleci-na-mačko kot posamična stvar, ne obstaja pa misel na mačko kot od substance odvisna zadeva.

Kaj nam vse to lahko pove pri modeliranju duha? Videli smo, da so modeli duha človeka sprva predstavili kot zgolj miselno bitje. Nato pa je bil človek s pomočjo nevronske mreže predstavljen kot bitje, ki se odziva na dražljaje v svojem okolju. Ekologizem je skušal organizem in njegovo okolje predstaviti kot celoto. Vendar pa šele naša izposoja pri pojavoslovju bolj natančno pokaže, kako naj nadalje opišemo razmerje med organizmom in pojavom, če želimo dobiti ustrežnejši model duha. Vsak pojav mora biti modeliran tako, da se v njegovem središču nahaja substanca kot njegov lastni del. Seveda na ta način filozofija ni pokazala, kako naj natančno izdelamo izboljšani model duha. Usmerila je zgolj k razmišljanju, kaj so doslejšnji modeli morda zanemarili in kaj je potrebno dodati, da bi prišli do bolj ustreznega modela duševnosti. Sedaj morajo zopet priskočiti na pomoč znanosti, kot sta psihologija in umetna inteligenca, da bi pridobili ustrezen model duha. Toliko na kratko, bolj v ilustracijo, glede ene od možnih smeri dejavnosti kognitivne filozofije. Ni težko videti, da je njen napor zares usmerjen v pojasnitev spoznavnih zmožnosti ter v izboljšavo doslejšnjih modelov te pojasnitve. Konec koncev vidimo, da kognitivno filozofijo ne zanima nič drugega kot razlaga spoznavnih zmožnosti te največje uganke vseh uganek, človeka. Vsi skupaj se trudimo, da bi prišli do integriranega modela duševnosti.

Zdravorazumska psihologija

Marsikomu se lahko zdi, da se kognitivna znanost, v njenem okviru pa tudi kognitivna filozofija, vse preveč odmakneta od načina, kako ljudje zares razmišljajo. Temu načinu so v modroslovnih razpravah vzdeli naslov zdravorazumska psihologija. Zdravorazumska psihologija ima zelo veliko razlagalno moč in včasih omogoča neverjetno natančna predvidevanja. Tako se s teboj pogovarjam po telefonu: "Kdaj pride iz Maribora v Ljubljano?", ti pa odvrneš "Jutri ob desetih.", in nato zares pride. Zanimivo je, da je zdravorazumska psihologija, četudi je njena natančnost včasih precej omejena, uporabna predvsem za tisto, čemur smo bili prej dejali višje spoznanje, predvsem za modeliranje procesov sklepanja. Zato so jo z veseljem sprejeli nekateri klasični računalniški modeli duševnosti.

Na drugi strani pa drži, da je veljavnost pravil zdravorazumske psihologije precej oddaljena od idealnega poteka. Zato bi sam dejal, da morda lahko zdravorazumsko psihologijo še najustrezneje modeliramo z mešanico višjih in nižjih spoznavnih procesov.

Kako pa bi bilo v tem primeru z modelom Organske Enotnosti? Model Organske Enotnosti nam ne odgovarja v tolikni meri na vprašanja po obliki sklepanja (Modus Ponens) in zanesljivosti sklepanja (hevrstika), ampak bolj na vprašanja, kako so posamični pojavi sploh možni, kako lahko nastopijo kot intencionalne, na nekaj usmerjene bitnosti. Odgovor je brentanovski: ker so pojavi pravzaprav Organske Enotnosti. Nekdo nekaj namerava vprašati, ko te vpraša "Kdaj pride iz Maribora v Ljubljano?". Sam mislim, da je brentanovska razlaga združljiva z ekologizmom. Vendar pa je to že naslednja zgodba.

II. ANALITIČNA FILOZOFIJA IN FENOMENOLOGIJA

Povzetek

Marsikdo je že slišal za analitično filozofijo, prav tako pa je morda tudi nekaj malega zvedel o fenomenologiji. Običajno sta analitična filozofija in fenomenologija dojeti kot nasprotujoči si filozofski šoli. Ko bom skušal preseči to nasprotje, bom mimogrede na kratko

govoril tudi o tem, kako sam razumem analitično filozofijo in fenomenologijo. Nato pa bom skušal pokazati, da nista nasprotni, temveč da je edino pravilno razumevanje fenomenologije mogoče zgolj na analitičnem temelju. Še več, fenomenologija (kot tudi večina drugih pomembnih filozofij danes in v zgodovini) je zvrst analitične filozofije. Le pozaba na izvorni pomen pojma fenomen ali pojav pri nekaterih sodobnih fenomenologih je omogočila docela neupravičeno ločitev fenomenologije od analitične filozofije. Zato bom skušal pojasniti zlasti pojem pojav, in sicer na izvornih fenomenoloških mereoloških temeljih.

Razprava s Hribarjem o pojavih.

Naj pričnem z opisom nedavnega dogodka ter z nekaj razmišljanji ob le-tem. Pred kratkim je k meni zašel Tine Hribar, ki zase trdi, da je fenomenolog. Povedal sem mu, da se zadnje čase tudi sam kar ukvarjam s fenomenologijo. Pokazal sem mu povzetek članka o fenomenologiji in organski enotnosti. Tam sem seveda omenil tudi pojave. Takoj je pripomnil nekaj takšnega (njegovo opombo bom skušal predstaviti v obliki argumenta): "Tebe zanimajo pojavi. Vendar pojavi niso področje fenomenologije. Pojavi so empirični, fenomenologijo pa zanimajo fenomeni oziroma idealna bistva."

Sam sem ga vprašal, ali se mu ne zdi, da so fenomeni pravzaprav pojavi in nič drugega. V svojih študentskih letih sem v Parizu poslušal nekega profesorja, ki je bil zatrdil, da uporabljamo tujko vselej tedaj, ko ne želimo nič povedati. To sem si bil zapomnil, in odtlej skušam vsak pojem razložiti kot je le mogoče na razumljiv način. Zato sem, ko sem razmišljal o tem, kaj fenomenologija pravzaprav je, najprej spoznal, da je to veda o pojavih, kajti fenomen ni nič drugega kot zgolj tuj izraz za pojav. V tem smislu sem fenomenologijo poslovenil z izrazom pojavoslovje. Dobro bi bilo, če bi se ta izraz udomačil, kajti v tem primeru bi pač bolje kot doslej vedeli, o čem govorimo, ko razpravljamo o fenomenologiji. Govorimo o pojavih in veda, ki se ukvarja s pojavi, je pojavoslovje. Fenomeni so torej pojavi in nič drugega. Z vpeljavo izraza pojav tako vemo, o čem pravzaprav govorimo. Vendar pa s tem še ni rečeno, da je odgovor na vprašanje, kaj je pravzaprav pojav, preprost. Prav lahko se pripeti, da je odgovor zapleten. Nekaj te zapletenosti bom skušal odplesti kar sedajle.

Začeti na začetku: pojavi sprva niso idealni, ampak so izkustveno podprti

Poglejmo sedaj, kaj pravzaprav trdi Hribar, in kakšen ugovor mu lahko ponudimo v razmislek. Hribar najprej trdi, da so pojavi, oziroma fenomeni, kot jih sam imenuje, idealni. Če so idealni, pa niso empirični.

Kaj naj to pomeni? Kot sam v prvem približku razumem pojave, in kot jih razume večina, so pojavi pač nekaj, neke bitnosti, ki se pojavijo. Tako sta - zopet zgolj v prvem približku, ampak vendarle, knjiga in mačka dva pojava. Vsakomur je jasno, da sta to dva različna pojava. Prvi pojav je potiskan in ga učenjak spoštljivo prebira. Drugi pojav pa med drugim lovi miši. Denimo, da so pojavi (oziroma fenomeni, kot jim pravi Hribar) zares idealni in da nimajo nič z empirično navlako konkretnih knjig in mačk. Naj bo tako. Vendar bo v tem primeru Hribar težko razložil, glede na kaj se razlikujeta idealna pojava knjige in mačke. Jaz sam vidim zgolj eno možnost, da razložimo, kako se pojava razlikujeta. I, tako pač, da so pojavu knjiga v oporo konkretne knjige in da so pojavu mačka v oporo empirične dlakave mačke. Če Hribar razpolaga s kakšno boljšo razlago, na podlagi česa se pojava knjiga in mačka razlikujeta, bi bilo pošteno, da jo obelodani. V pričakovanju odgovora si lahko ogledamo še nekatere dodatne Hribarjeve motive.

Preden se jih lotimo, naj sam pokažem svoje karte: zdi se mi pošteno, če pričnemo z razpravo kateregakoli problema, ki se ga lotimo, na njegovem začetku, s kot je le mogoče enostavnimi primeri. Kajti le če je zagotovljen trden začetek, je mogoče pozneje smiselno nadaljevanje zgodbe. Ob tem pa se, kot sem dejal, prav lahko izkaže, da enostaven začetek skriva bolj zapleten razplet zgodbe. Mimogrede bi dejal, da je takšno eno temeljnih vodil analitične filozofije.

Naturalizem in psihologizem

“Začetnik fenomenologije in pravi fenomenolog je Husserl. Husserl je kritiziral naturalizem ter psihologizem”, je nadalje ugotavljal Hribar.

Vse to je napačno, na nepravem mestu preveč poenostavljeno, ali pa kvečjemu zgolj deloma točno.

Priči, začetnik fenomenologije oziroma pojavoslovja ni Husserl, ampak Brentano. Brentano je bil učitelj Husserlu, kot tudi še marsikateremu pomembnemu filozofu. Tako Meinongu iz Gradca, učitelju najpomembnejšega slovenskega filozofa Franceta Veبرا. Brentano je uvedel razpravo o fenomenih ali pojavih in Husserl jo je zgolj prevzel ter po svoje predelal.

Nadalje, ko je Husserl sam postavljaj temelje fenomenologije, je to storil docela naturalistično, in sicer na Brentanovi sledi. Sam Husserl je bil sprva izrecno naturalist v filozofiji. To ni toliko presenetljivo, če obenem vemo, da je bil pravzaprav po izobrazbi naravoslovec in se je želel posvetiti matematiki. Šele srečanje z Brentanom ga je pripeljalo do tega, da se je odločil za filozofijo. Naturalistične teze je najprej izdelal za področje števil. Po Husserlovem mnenju imajo vsa števila empirični temelj v izkustvenih pojavih. Tako so najpomembnejša števila do vključno dvanajst, saj so nam le-ta neposredno izkustveno dostopna in temelje na števnih predmetih: na sedmih knjigah, ali pa zopet na konkretnih petih mačkah. Večja števila so navezana na takšno določno podlago, imajo pa sama svoj neodvisni način obnašanja. Poleg tega naturalistični Husserl za razlago števil uporablja mereologijo ali nauk o delih in celotah. Brez mereologije sploh ne moremo razumeti pojavoslovja, zato si bomo morali njene temelje tudi tukaj na kratko ogledati.

Pozneje je Husserl res zasnoval fenomenologijo, denimo v svojem delu o pojavoslovju kot o strogi znanosti. Takrat in še pozneje se je večkrat odrekel naturalizmu in psihologizmu. Husserl nikakor ni enostaven mislec, saj je med drugim napisal celo skladovnico beležk in predavanj. V njegovem razvoju moramo razlikovati najmanj štiri v temelju različna obdobja. Kot rečeno, je bilo prvo obdobje naturalistično, naslednja obdobja pa je izpeljal z vse večjimi, neupravičenimi ter neutemeljenimi odmiki od Brentanovega izvornega dojetanja pojavov.

Zgolj drobna, a vendarle temeljna podrobnost naj pokaže neutemeljenost Husserlovih postopkov, glede katerih ga je Brentano izrecno kritiziral. Eden Husserlovih poznejših bistvenih metodoloških predlogov je postavljanje zunanjega sveta v oklepaj, tako imenovana epohe. Najprej imamo živo mačko kot empirični izkustveni pojav. Vendar pa moramo ta izkustveni pojav postaviti v oklepaj. Odreči se moramo kakršnikoli sodbi o tej naši kosmati mački, da bi lahko z vrsto postopkov pričeli do idealnega bivanja pojava. Kaj pa to odmišljanje oziroma postavljanje v oklepaj pomeni? Na žalost nekaj docela neutemeljenega, saj imamo najprej trditev, kot “Tole tukaj je mačka”. Če nekaj takega trdimo, se pač obvežemo dejstvu, da obstaja mačka, da ima izraz pomen ter da mu lahko pripišemo resničnostno vrednost, da je bodisi resničen ali pa neresničen. Torej je vse tako, kot da bi imeli pred izrazom predpono

“Trdim da, obvezujem se na dejstvo, da...”. Skratka, trdim, da je tole mačka, s svojo trditvijo se obvezujem na dejstvo, da je tole mačka. Postopek postavljanja v oklepaj pa izbriše takšno trdilno in obvezujočo moč izraza. Tako lahko izrekamo karkoli, ne da bi se ob tem glede česar koli obvezovali.

Husserl je res nastopal proti naturalizmu in psihologizmu. Da je nastopal proti naturalizmu, kot smo pravkar videli, ni bila njegova posebna krepost. Poleg tega pa je bil v večini svojih obdobjih naturalist. To velja tako za njegovo že omenjeno zgodnje obdobje, kot pravzaprav tudi za njegove wittgensteinovske, na skupnosti (intersubjektivnosti) zasnovane razprave o življenjskem svetu, ki se kar rogajo naslovu knjige “Kartezijske meditacije”. Kot rečeno, je glavna teza knjige napad na stališče o Descartovski zavesti. Pozni Husserl je dal neposredno možnost razvoju v svet obrnjene organizmične Heideggrove biti-v-svetu tu-biti. Poleg tega pa je tudi iz njegovih še najbolj idealnih in transcendentnih obdobjih razvidno, da Husserl ni nikoli opustil utemeljenosti svojih razmišljanj v izkustvenem, predvsem vidno pogojenem svetu. Ko govori o zornih kotih, je to najprej treba razumeti dobesedno kot govorjenje o organizmovem vidnem zbiranju podatkov v okolju. Torej, ne glede na to, če je Husserl sem ter tja v svojih obsežnih spisih neutemeljeno nastopal proti naturalizmu, je sam ves čas ostal neke vrste naturalist. Prav gotovo so ga zanimale različne empirične znanosti, tako kot tudi druge fenomenologe. Spomnimo se zgolj na Brentanovo poznavanje fizike ter na njegovo zasnovanje psihologije kot empirične (in tudi eksperimentalne) znanosti. Ali pa na Merleau-Pontyjevo poznavanje eksperimentalne psihologije likov.

Kaj pa psihologizem? Husserl je res odklanjal psihologizem. Vendar pa to ni kaj posebnega, saj kot vem, noben pomemben pojavoslovec ni pristajal na psihologizem.

Analitična filozofija: metoda, naturalizacija

Ob tej polemiki s pojavoslovjem se nam seveda zastavlja vprašanje, kaj je analitična filozofija in kaj pravzaprav tukaj počne. Obljubil sem namreč, da bom trdil, kako je fenomenologija pravzaprav zvrst analitične filozofije.

Analitično filozofijo bom tu opredelil zgolj na kratko, saj sem več o tem pisal že drugje. Zlasti je treba vedeti, da analitična filozofija pravzaprav ni neka posebna smer ali stroka, kakršni sta denimo fenomenologija, ali zopet ontologija. Analitična filozofija je najprej metoda, ki jo lahko uporabljamo bodisi v fenomenologiji, spoznavni teoriji, v ontologiji, ali pa zopet kje drugod. Glavna metoda analitične filozofije je, kot pove že sam njen naziv, analiza. V tem smislu imamo opravka z analizo pojmov ter argumentov na nekem področju. Sam bi temu klasičnemu razumevanju analitične filozofije želel dodati, da je ustrezna analitična filozofija pravzaprav naturalistična, in sicer v smislu, da se zanima za znanost, ali pa da svoje pojmovne izsledke podkrepi z uporabo rezultatov znanosti.

Če tako gledamo na zadevo, pa se kaj kmalu izkaže, da lahko med analitične filozofe prištevamo skoraj vse pomembne filozofe v zgodovini, tako Aristotela kot Tomaža Akvinskega, pa zopet Descartesa, Kanta in Brentana. Vsi ti filozofi so uporabljali kot svoje glavno orodje argument in pojmovno analizo, ki so jo pogosto podkrepili še z interesom za znanost svojega časa. Glede argumentov in pojmovne analize je dovolj pogledati katerikoli tekst omenjenih filozofov. Glede zanimanja za znanosti pa naj zgolj omenim, kako je Aristotel pravzaprav sam ustvaril skoraj vse znanosti svojega časa. Pa še kartezični produkt in Kant-Laplaceovo hipotezo naj navržem.

S tega stališča gledano sta bila tudi Brentano in Husserl naturalista (prvi je imel znanstvene rezultate v psihologiji in drugi v matematiki), razprava v njihovih knjigah pa se pozornemu bralcu kaj kmalu in v večini primerov izkaže za argumentativno podprto in analitično.

Fenomenologija: pojavi

Kot prvi približek razlagi pojavov sem omenil knjigo in mačko. Zakaj naj bi to bila pojava? Enostavno zato, ker se pač pojavita v svetu.

Premislek nam pokaže, da so nekateri pojavi sestavljeni iz svojih delov po večji nujnosti kot pa so drugi. Tako je mačja noga v večji meri lastni del mačke, kot pa je mizina noga lastni del mize. Premislek nam pokaže, da lahko mizino nogo nadomestimo s precejnejšim številom podobno oblikovanih stvari. Mačjo nogo pa lahko nadomestimo zgolj z zelo omejenim številom drugih mačjih nog. Razlog je v tem, da mačje telo kot celota genetsko prepozna nogo kot svoj del, pri mizi pa česa podobnega ne bomo opazili.

Pojavi so neke vrste enotnosti. Lahko opazimo, da je pojave mogoče razvrstiti glede na merilo, kako so te enotnosti, celote, sestavljene iz svojih delov. Prav gotovo obstaja razlika med tem, kako so enotnosti sestavljene v primeru organizmov, kakršen je mačka, ter zopet proizvodov, kakršen je miza.

Mačka je gotovo bolj kompakten pojav kot miza, saj je mačka organska enotnost, je organizem.

Takšen je lahko zgolj začetek razprave o pojavih v smislu pojavoslovja.

Mereologija

Doslej smo zatrđili, da je temeljna za razprave o pojavih veda o celotah in delih, oziroma mereologija. *Meros* pomeni grško del. Mereologija pa je nasploh tudi temelj za pojavoslovje ali fenomenologijo. Pojavi so za pojavoslovje celote, že iz enostavnega razloga, ker morajo biti v ospredju zanimanja pojavoslovja (podobno kot so kemične zadeve v ospredju zanimanja kemije). Ogedali smo si tudi že nekaj primerov celot in njihovih delov. Noga je del mize, noga je del mačke, dan je en del celotnega koledarskega leta. Postavlja se vprašanje, kako lahko razmerje med deli in celotami razložimo pri pojavih, kot jih uvaja fenomenologija.

Brentanovsko in aristotelovsko dojemanje pojavov.

Glede odgovora na to vprašanje se moramo napatiti k Brentanu kot začetniku pojavoslovja oziroma fenomenologije.

Za Brentana so pojavi celote, in sicer so pojavi zanj akcidenčne celote, ki imajo substanco za svoj lastni del. Ravno kar povedano zagotovo terja nekaj pojasnil.

Kamen, mačka in misel na mačko so lahko kandidati za pojave. Pravi pojavi pa so po Brentanovem mnenju lahko zgolj psihološki pojavi. Torej bi bil pojav med zgoraj naštetimi zgolj misel na mačko. Vendar tudi to ni čisto ustrezno. Pravi pojav ni misel, ampak misleča-stvar.

Pojdimo še enkrat zlagoma. Dejali smo, da je pojav celota. To pomeni, da je pojav samostojen. Vendar pojav ni samostojen na način, kot je to denimo s Fregejevo mislijo, ki je neodvisna od svojih nosilcev. Brentanovski pojav je samostojen, vendar še potrebuje nosilca. Nosilec pa je lahko zgolj določeni organizem, kakršen je človek, ali pa zopet opica. Pojav kot celota je nekaj naključnega, saj ni nujno, da obstaja. Zato mu lahko rečemo

akcidenca. Tako je moja misel o mački akcidenčna celota. Vendar pa lahko moja misel o mački obstaja zgolj v primeru, ko jo mislim jaz sam. Torej potrebuje pojav za svoj obstoj podporo nekega organizma. Takšni podpori organizma, po kateri pojav obstaja, bomo dejali substanca, saj je organizem bistven, substancialen za obstoj pojava.

Naslednji razmislek pokaže, da je pri organizmih, kakršen je mačka, pa tudi pri knjigah, vselej več delov. Mačka ima tace in rep in brke. Knjiga ima eno stran in drugo strani in platnice. Brentanovski pojav pa ima zgolj en sam lastni del, in sicer substanco. Kako naj to razumemo?

Kot smo dejali, bi bila misel približek k Brentanovskemu pojavu. Misel kot celota pa obstaja lahko zgolj v primeru, če jo nekdo misli, če jo na primer jaz mislim. Jaz sem v tem primeru, ko mislim misel, substanca misli. Poleg tega pa moja celota, ki je misel, nima drugega lastnega dela: za del ima zgolj mene kot substanco. Če vzamemo pojav kot celoti ta lastni del, substanco, misel kot pojav ne obstaja več.

Reizem: fenomenologija proti Aristotelu

Misel, sem dejal, pa ni pravi primer brentanovskega pojava. Pravi primer brentanovskega pojava je misleča-stvar, želeča-stvar. Kako lahko Brentano pride do podobnega sklepa?

Zlasti je skušal začetnik pojavoslovja Brentano poudariti pomembnost pojavov. Ravno zato je vsakemu pojavu dejal stvar. In to je tudi mislil, zanj je vsak pojav konkretna stvar, oziroma latinsko *res*. Zato se Brentanov nauk imenuje reizem. Reizem pa je postavljen v nasprotju z Aristotelom.

Aristotel je namreč na substanco in akcidenco gledal drugače kot Brentano. Za Aristotela je substanca neodvisna. Jaz torej na primer obstajam neodvisno od svojih misli. Moje misli in lastnosti so odvisne od mene v tem smislu, da so zgolj nekakšni naključni dodatki k mojemu obstoju, k meni kot substanci.

Brentano pa kot rečeno postavlja na prvo mesto pojave. Zato so vsi pojavi zanj konkretne stvari, in zanj ne obstajajo odvečne in od substanc odvisne bitnosti, kakršne so lastnosti in misli. Ravno zato pravi Brentano, da obstajajo zgolj misleče-stvari, ne pa misli.

Ugovori in odgovori

Na tem mestu bi lahko kdo ugovarjal, da je obdobje reizma pri Brentanu zgolj en in morda celo nepomemben del njegovega opusa. Prav tako bi lahko dejal, da moje dojetje pojavov nekako vključuje organsko enotnost ter da česa takega ni mogoče najti v fenomenologiji.

Kljub temu da so Brentanovi učenci, kot sta Husserl in Meinong, poslušali mlajšega Brentana, ko reizem še ni bil toliko v ospredju, pa je mereologija kot podlaga reizma bila docela prisotna že v njegovem zgodnjem obdobju, kar je denimo razvidno iz Brentanovih predavanj o metafiziki.

Na drugo pripombo bi odvrnil, da je organska enotnost prisotna v celotni fenomenologiji. Spomnimo se zgolj Husserla, pri katerem pojavi obstajajo zgolj skozi zavest. Zavest je vsekakor substanca, ki terja obstoj organizma. Kljub temu da je substanca ali zavest temelj pojava, pa sama substanca ni identična s pojavom. Organsko enotnost zasledimo docela jasno tudi pri Heideggru v delu *Bit in čas*, saj je tam tu-bit jasno na mestu organizma, po katerem svet šele pridobi svoj smisel. Tu-bit oziroma organizem je torej substanca, skozi katero svet šele je. Nadalje je jasno, da je eksistencialist Sartre prav tako v temelj pojavov postavil obstoj ali eksistenco.

Pravilno razumevanje fenomena oziroma pojava nam predoči analitično filozofijo kot edino, ki nam lahko pojasni pojavoslovje ali fenomenologijo

Ko smo skušali razumeti fenomenologijo, smo pričeli s predstavitvijo pojava. Izkazalo se je, da je za razumevanje pojava temeljna mereologija. Mereologijo pa lahko ustrezno poda zgolj analitična filozofija. Morda bi bilo še bolj primerno reči, da je pomembna za razumevanje pojava in pojavoslovja primerna metodologija, s katero razpolaga analitična filozofija. Zato lahko morda na koncu sklenemo, da omogoča pravilno razumevanje fenomenologije zgolj analitična filozofija. To pa ni nič tako nenavadnega, saj sta se tvorca pojavoslovja, kakršna sta Brentano in Husserl, nedvomno vzgledovala pri najbolji filozofski metodologiji.